

DOLIUL ALB. CULORILE DOLIULUI

Constantin ERETESCU*

Abstract

The author approaches one of the main issues related to the funeral rites, of an impressive age and of great importance in understanding the phenomenon of the *Great Passage*. In time, *mourning* and *mourning colours* have been studied by many specialists; therefore, any contribution within this field is more than welcomed. As a form of exteriorization of the grieving for the dead one, mourning presents several ways of manifestation. The author concentrates on the colours used for this purpose, on *white* especially. He concludes that *white* – more than *black* or other colours within the analyzed range – has represented the prevailing colour of mourning, not only in Romania, but also in more wider cultural areas.

Keywords: mourning, white mourning, black, blue, grey, drab, purple, red.

Cuvinte-cheie: doliul, doliul alb, negru, albastru, gri, cafeniu, purpuriu, roșu.

Doliul este semnul exterior al durerii pe care o provoacă dispariția unui om apropiat. Potrivit tradiției, îmbrăcămintea este primul și cel mai puternic indiciu că purtătorul ei se află în doliu. În diverse culturi și medii sociale, culorii hainelor i se adaugă acoperământul capului, ciorapii, încălțările, podoabele, comportamentul. Întreaga înfățișare îl deosebește pe îndoliat de restul comunității. Ea poate fi, de asemenea, un indiciu că individul este vulnerabil, se află el însuși în primejdie. Neîndeplinirea integrală a datinilor sau posibilele abateri de la tradiție pot avea urmări nefaste asupra supraviețuitorilor celui decedat, fiindcă, devenit strigoii, mortul va putea pedepsi pe cei care nu și-au făcut datoria. Contactul cu un om aflat într-o asemenea stare nu este de dorit. Acesta trebuie să parcurgă timpul de penitență în singurătate.

Doliul este, de asemenea, un semnal prin care familia informează comunitatea că un membru al ei i-a părăsit, modalitatea tradițională de informare fiind pânza neagră sau albă atârnată deasupra porții. Prin felul în care este îmbrăcat sau acoperit, mortul va purta și el marca doliului. În cursul serviciului religios, doliul devine evident în

* Brown University, SUA.

diverse momente ceremoniale. Lumânările oferite celor prezenți sunt adesea înfășurate într-un ștergar de doliu, ca și „podurile” de pânză peste care trece mortul în drum spre cimitir. Se înțelege că în decursul timpului și în diverse medii sociale obiceiul a suferit modificări. Doliul este purtat pe durate care diferă în funcție de relația cu cel decedat, cunoaște mai multe etape și, desigur, acceptă abateri.

În spațiul european, negrul este astăzi culoarea de doliu acceptată în toate păturile societății. Lou Taylor (pag. 70) emite ipoteza că practica își are originea în mantiile negre ale călugărilor benedictini din secolul al VI-lea. Din mediul ecleziastic, obiceiul ar fi trecut în lumea rurală și în cea a orașelor. Culoarea a fost preluată de către bărbați, rude apropiate ale celui decedat, care purtau la funeralii asemenea pelerine, cu o glugă care acoperea întreg capul, în vreme ce femeile purtau haine și mantii negre. Ion H. Ciubotaru (*Folclorul obiceiurilor*, p. XXI) crede că negrul „ar putea fi asociat cu practica arhaică a ungerii cu noroi sau a presărării țărânei pe cap, sugerând că urmașii împărtășesc soarta defunctului”. Formă a doliului negru poate fi socotit și obiceiul femeilor de la sate de a purta părul despletit sau cel al bărbaților de a nu se bărbieri sau tunde timp de patruzeci de zile.

În antichitate, durerea pentru pierderea unui membru al familiei nu era exprimată printr-o anume culoare a hainelor, ci prin sfâșierea lor. În „Geneza”, Iacov, care credea că Iosif a fost mâncat de o fiară sălbatică, „și-a rupt hainele, și-a pus un sac pe coapse și a jălit multă vreme pe fiul său” (37, 34). În prezent, negrul tinde să devină culoarea universală a morții.

Dar negrul nu a fost și nu este singura culoare de doliu. În spațiul Europei au fost cunoscute de-a lungul timpului mai multe culori de moarte. Unele dintre ele au fost purtate mai ales de familiile regale sau aristocrate, dar, cum clasa de mijloc s-a străduit să imite și să preia moda celor situați mai sus pe scara socială, multe din ele și-au făcut loc și în lumea celor de jos de la orașe și a sătenilor, unde, treptat, s-au împământenit. În afară de negru, culorile de doliu atestate sunt: alb, albastru, gri, cafeniu, purpuriu, roșu sau diverse combinații ale acestora.

Spre deosebire de celelalte culori de doliu, al căror uz fie a dispărut, fie este limitat la un grup social restrâns, albul, alături de negru, este culoarea de doliu acceptată din toate timpurile, în diverse culturi și medii sociale, pentru toate vârstele, în Europa, în Asia (China, Japonia, India) sau în Orientul Apropiat. Albul simbolizează strălucirea,

puritatea, înălțarea spirituală. Sacerdoții lui Osiris purtau alb, ca și slujitorii lui Zeus, Brahma, vechii druzi sau primii preoți creștini. J. Huizinga notează surpriza pe care au trăit-o locuitorii Parisului în anul 1393, ca martori ai unei fastuoase procesiuni funerare în alb, la moartea lui Léon de Lusignan, rege al Armeniei aflat în exil în Franța (p. 41). Tradiția doliului alb a supraviețuit în Spania până la sfârșitul secolului al XV-lea. Reginele Franței purtau văluri albe la decesul unui membru al familiei regale. În Anglia, Mary, regina Scoției, a purtat, la mijlocul secolului XVI, doliu alb la moartea socrului, mamei și primului ei soț, François al II-lea al Franței.

Obiceiul s-a păstrat până astăzi în lumea caselor regale ale Europei. Regina Fabiola a purtat doliu alb în anul 1993 la funeraliile soțului ei, regele Baudouin al Belgiei. Aceeași practică a fost consemnată în anul 2004, când cele patru fiice ale reginei Iuliana a Olandei au purtat doliu alb. Lou Taylor prezintă o seamă de detalii privitoare la prezența culorii albe în ceremonii funerare și pune în evidență semnificațiile asociate cu ea (p. 248-249).

Chinezii cred că albul este o culoare ștersă care, purtată la înmormântare, nu atrage atenția spiritelor rele. În antichitate, aceștia purtau haine și pălărie albă numai atunci când erau în doliu. Curtea imperială din Bizanț purta doliu alb, un obicei preluat în diverse culturi europene la funeraliile femeilor și copiilor, practicat până astăzi. Același obicei este atestat la vechii slavi. El este cunoscut în mediile țărănești din Europa, precum în România, Ungaria, dar și în Marea Britanie, unde albul a fost culoare de doliu până în secolul al XIX-lea. Doritor să respecte datina locului, în 1981, prezent la funeraliile lui Anwar Sadat, președintele asasinat al Egiptului, prințul Charles a participat îmbrăcat în uniforma albă de ofițer al marinei britanice. În același timp, obiceiuri vechi de mii de ani sunt supuse schimbărilor. Numai așa se explică de ce, într-o țară comunistă, la vremea aceea total izolată de restul lumii, la moartea lui Mao Tze Dun, în 1977, alături de clădiri îmbrăcate în alb, au putut fi zărite banderole și steaguri negre.

În spațiul cultural românesc, albul ca semn al morții a fost semnalat de la primele culegeri. Teodor T. Burada notează încă din 1882, în volumul *Datinile poporului român la înmormântări*, că, „după ce mortul a fost spălat și îmbrăcat este pus pe laviță în casă sau în tindă, cu fața spre răsărit. În toată Transilvania mortul se așează cu picioarele spre ușă, adică gata de plecare. [...] Tot trupul mortului, afară de cap, se

acoperă cu o pânză albă lucrată în casă și se numește «giulgiu, sovon sau respeti»; ea e de bumbac sau de fuior, după puterea omului” (p. 17). Prezența sinonimelor regionale sugerează răspândirea obiceiului în diferite provincii locuite de români.

Burada, numit de Bârlea „un fel de aventurier de elită, mereu în căutare de noi zări pe alte paralele și meridiane” (p. 266), a avut vocația cercetărilor comparative, parcurgând toate ținuturile țării și zonele locuite de români din afara granițelor. În textul citat, *giulgiu*, termen livresc, împrumut lexical din maghiară, circulă în Transilvania, în mediile urbane, dar poate fi întâlnit, de asemenea, la Alecsandri; *sovon*, termen învechit și regional astăzi, este atestat în Moldova, cu sensul de voal, pânză albă, subțire cu care se acoperă capul miresei („Fața miresei este acoperită cu un sovon (văl) alb, transparent”, Cf. Marian, *Nunta*, p. 432), dar și liñoliu cu care este acoperit mortul („Se mai pune peste întreg corpul mortului încă și o pânză albă și curată [...] care se numește giulgiu, sovon”, cf. Idem, *Înmormântarea*, p. 85; „Mâne-sa să târguiască/ Un sovon negru cernit/ Ca să-i fie de jelit”, *Ibidem*, p. 576), în Muntenia („De două ori am sărutat:/ O dată peste sovon/ O dată pe obrazul gol”, *Materialuri folkloristice*, p. 1260, com. din Turnu Măgurele) și Oltenia („Iar mireasa de-l vedea/ Sovonul că și-l rupea”, cf. *Folclor din Oltenia și Muntenia*, III, p. 28). *Respeti*, cu același sens de liñoliu, poate fi întâlnit la S. Fl. Marian (*Înmormântarea*, p. 85). Termenul *sovon*, cu sensul de giulgiu cu care se acoperă trupul mortului, apare, de asemenea, la Cantemir, (cf. DLR, X, Partea 4-a, p. 1269, 2).

Din nefericire, nu cunoaștem vârsta celui la înmormântarea căruia a luat parte Burada. Liñoliul care-i acoperea trupul putea avea semnificații diferite dacă cel răposat era un tânăr necăsătorit sau un om matur. Același folclorist mai consemnează că „dacă se întâmplă ca mortul să treacă peste un pod, atunci unul din neamurile răposatului aruncă în apă un ban, adică plătește podul. Obiceiul mai este a se așeza poduri în calea mortului: se întinde pe pragul porții casei o pânză albă sau o năframă, peste care trece convoiul funebru; o a doua pânză se așterne la jumătatea drumului și o a treia pe pragul porții de la biserică; când se trece peste acele pânze, se aruncă câte o monedă peste ele, apoi se dau de pomană la săraci, pentru sufletul răposatului, împreună cu o lumânare, un colac și monezile aruncate. Aceste poduri alegorice închipuie punțile ce are să treacă sufletul mortului ca să ajungă la ușa raiului, iar monezile ca să plătească vămile” (p. 21).

Emil V. Degan relatează că în anul 1903 a avut prilejul să asiste la o înmormântare în Pădureni, una din zonele tradiționale ale țării. Așternutul mortului, notează acesta, „după obicei era făcut pe o laviță într-un colț al odăii, din «procoiți» slabe de lână. La cap perinuță în trei cornuri umplută cu fân și pe deasupra pânză albă de casă” (p. 475). Același obicei îl remarcă Victor Păcală. Iată descrierea ritualului de înmormântare în Transilvania anului 1915: „Înainte de a se duce mortul la groapă, se așterne peste el «hiliuța» („Basma albă, brodată pe margini, purtată de femeile tinere”, cf. MDA, I, p. 1070), pe urmă vine preotul care pune «pecetul mortului», stropindu-l cu paus în forma crucii. Numai după aceasta se închide coșciugul” (p. 182).

Un mod de a marca diferența dintre neamuri și străinii participanți la serviciul religios este lumânarea prinsă de o cârpă albă: „Cu prilejul înmormântării toți cari iau parte capătă câte o lumânare ce se aprinde, unii și câte o cârpă albă. În cârpa preotului și a celorlalți slujitori se leagă încă și câte un ban. Femeile, neamuri ale mortului, capătă cârpe negre pe cari le poartă în semn de jale” (*Ibidem*). În convoiul funerar, „nașa de cununie sau de botez duce cu sine o doniță nouă, în care e apă curată și de a cărei mânășă e legată o cârpă albă (mai demult un cot de pânză)” (*Ibidem*, p. 183). Din faptul că etnografii care au descris faptele nu au asociat prezența albului cu vârsta celui decedat putem deduce că practica era generalizată.

Cele mai numeroase referințe la prezența albului în cuprinsul ceremonialului funerar provin din Moldova. Ion Chiș-Șter are prilejul să asiste la înmormântarea unui tânăr de 19 ani, din Bucovina, militar în termen, mort fulgerat în timpul unei furtuni. Faptul că tânărul a murit „nelumit” a adăugat ceremonialului secvența tradițională moarte-nuntă, datorată celor care își dau sufletul înainte de a parcurge toate etapele existenței. Odată încheiată pregătirea cadavrului, „sălașul a fost așezat pe masă. Sub el a fost pus un «lâncier» și o bucată de pânză albă. Era acoperit cu «păioară» (pânză albă). Pe piept i s-a pus struțul de mire, i s-a pus o icoană și lumânarea statului (a trupului), făcută din ceară curată, care a ars tot timpul. Pe talpa încălțăminteii i-au fost lipite cruciulițe de ceară” (p. 276).

Albul, convenit tânărului necăsătorit, a fost dublat de negru, considerat a fi un însemn funerar suplimentar: „La cap avea un brad cu «pete» (panglică neagră) [...] La ambele capete ale ruzii erau puse «petelele» (fâșii de pânză neagră) care au fost prinse mai apoi la «prosesuri» (prapori) (p. 277). Momentul relevant al componentei

moarte-nuntă a constat în faptul că la înmormântare „o fată a dus fotografia mortului și a fost considerată mireasă, dar n-au îmbrăcat-o astfel, ca să nu fie ocolită de feciori” (p. 278).

Cel care a surprins amploarea fenomenului doliului alb în spațiul culturii românești a fost Petru Caraman. Cercetările de teren i-au evidențiat prezența fenomenului pe tot teritoriul Moldovei. Astfel „în camera în care s-a produs decesul se pune deasupra ușii un *prosop alb*” (toată Moldova), oglinzile se învelesc cu o *pânză albă* (Ghimeș – Bacău, Băneasa, Crăiești și Piscu – Galați), la ușa de afară se pune „o bucată de pânză albă” pentru tineri (Bacău, Galați, Vaslui) sau o basma neagră, peste care, la cei necăsătoriți, se pun *panglici albe* (Iași, Suceava). La colțul casei, înspre răsărit, sau la unul din stâlpii porții se ridică (tot pentru morții tineri) un *steag alb* (Galați, Vaslui și în unele localități din Iași), iar tocurile ușii de afară sunt acoperite cu *perdele albe* (Moțca – Iași).

Altădată, camera în care se afla defunctul era în întregime îmbrăcată *în alb* (Drăgușeni – Suceava), catafalcul era acoperit cu *pânză albă* (Galați), pomul se făcea dintr-un *brad alb*, împodobit cu *batiste albe* (Surdu, Hângănești și Ghimeș – Bacău), portretul flăcăului trebuia înconjurat cu o *basma albă*, în deget i se punea o *verighetă albă* (Bârlad – Vaslui), sicriul era dus de patru prieteni ai defunctului „închinși cu basmale albe”; „în fruntea convoiului funebru mergeau conocașii care purtau la câte un umăr *prosoape albe*, iar caii acestora aveau la căpițele, în dreptul urechilor, *basmale albe* (tot sudul Moldovei)”. Tot Caraman este cel care semnalează prezența doliului alb în Argeș, Brăila, Buzău, Ilfov, Mureș, Sălaj și Tulcea (Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, Fondul „Petru Caraman”, Ion H. Ciubotaru, *Folclorul obiceiurilor*, p. XIX-XX).

Ion H. Ciubotaru extinde investigația în contemporaneitate și adaugă informații suplimentare. Potrivit acestuia, doliul alb „continuă să aibă și în zilele noastre o pondere însemnată” (*Ibidem*, p. XX). Realitatea etnografică îi permite să afirme că în Moldova culorile de doliu sunt, aproape în egală măsură, *albul și negrul*. Informațiilor culese de înaintașul său le adaugă altele noi: „Rudele defunctului poartă la mână *prosoape* înnodate (Bolotești – Vrancea), la streșina casei se pune o *pânză albă* sau un *prosop alb* lângă o pânză neagră (Știubieni – Botoșani, Brăhășești – Galați), la poartă se așază un pom, scos din pământ cu tot cu rădăcină, de ramurile căruia

se leagă un *prosop alb* (Costache Negri – Galați). Satele din zona Hârlăului, județul Iași, foloseau până nu demult ca semn de doliu așa-numita *pomineață*. Aceasta era o batistă albă (uneori însoțită de un colac și o lumânare), care se agăța la streășina casei ori la stâlpul târnațului, unde rămânea trei zile. Este de fapt perioada păstrării doliului alb în întreaga Moldovă, adică în intervalul dintre deces și înhumare” (*Ibidem*, p. XX).

Culoarea albă, ca semn de doliu, este dominantă în funeraliile tinerilor necăsătoriți și nu lipsește cu desăvârșire de la nici o categorie de decedați. Tot el crede că apelativul „dalbul de pribeag” – cel plecat dintre oameni –, se referă la veșmintele pe care le purta. Într-o epocă mai veche, defunctul era îmbrăcat în pânză albă, iar la cap i se pune un ștergar alb (Perieni – Iași, Călimănești – Vaslui). Ulterior a fost îmbrăcat în straie albe de pânză, cu ciorapi albi în picioare și fes alb pe cap (Glodu, Panaci și Ulma – Suceava). O altă etapă a fost aceea a obligativității folosirii la înmormântare a hainelor de miri (de asemenea albe); după care se situează perioada contemporană, când urmele specificului ritual al hainelor de îngropăciune se vădesc doar în preocuparea ca acestea să fie noi, curate, purtate în timpul vieții numai la sărbătorile mari (Vlădeni – Botoșani) sau „ținute deoparte pentru moarte” (*Ibidem*, p. XXI). Concluzia la care ajunge profesorul român este aceea că „investigația de teren indică o perioadă relativ târzie pentru apariția doliului negru, care pare să fi pătruns pe cale cultă” (*Ibidem*, p. XIX).

Referințe noi, deosebit de interesante, privind prezența doliului alb pot fi găsite într-o lucrare recent apărută, *Doliul: categorii, forme de manifestare, vechime, semnificații* a aceluiași Ion H. Ciubotaru (p. 72-84). Volumele *Sărbători și obiceiuri*, care cuprind răspunsurile la chestionarele *Atlasului Etnografic Român*, surprind și ele fenomenul. Se cuvine menționată prezența steagului alb la înmormântare în spațiul Moldovei, dar și în Transilvania și Banat, în cealaltă extremă a țării: „Steguleț alb de pânză” (Oncești – Bacău); „Nu se pune steag. Se pune *prosop alb*, el era într-un fel steag” (Cerțești, Galați); „La înmormântarea unei fete sau unui băiat puneau un steag ca de nuntă, alb, într-un brad și mergeau cu muzica, cu vioară” (Biertan – Sibiu); „În ziua dinaintea înmormântării [steagul] era făcut de fete din baticuri alb cu negru, prinse unul de altul pe o botă” (Sânmihaiu de Câmpie – Bistrița-Năsăud); „Se pune steag alb, crestă” (Brestovăț – Timiș).

Ocazional, informații privind doliul alb au fost surprinse și în alte zone ale țării, dar nu și-au găsit loc în volumele publicate: „Femeile, basma neagră, ștergar de bumbac alb” (Oteșani – Vâlcea, culeg. Elena Secoșan, 1982); „Bărbații aveau pe cap căciulă, [femeile] purtau cârpă albă sau cu negru, timp de trei zile” (Brâncoveni – Olt, culeg. Mira Meitert, 1980). O seamă de etnologi consemnează prezența peșchirului galben, aparent, culoare de doliu: „Femeile, peșchir galben pe cap, înainte; azi, basma neagră” (Brănești – Ilfov, Borăscu și Fărcășești – Gorj, Valea cu Apă – Olt, culeg. Marcela Popilian, 1980; Dălbocița – Mehedinți, culeg. Marcela Popilian, 1977; Breznița-Motru și Izverna – Mehedinți, culeg. Marcela Popilian, 1976). Dr. Alina Ioana Ciobănel, cercetător la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, cea care mi-a oferit aceste informații, a ținut să precizeze că în zona unde apare peșchirul galben s-a ținut mult borangic, mai ales galben, sătenii având mai rar viermi (sau gândaci, cum le ziceau) albi.

Așa stând lucrurile, este pe deplin posibil ca peșchirul galben să fie o versiune locală a mult mai răspânditului doliu alb. Același cercetător îmi face cunoscut un fapt ieșit din comun: „Acum, eu am văzut cu ochii mei, la o înmormântare la Câmpofeni, în Gorj, cam prin 1980, ceva ce m-a uluit. Murise un bărbat de vreo 40 de ani, foarte iubit în sat, care lăsase o nevestă încă tânără, cu copii mici. Am fost invitați la pomană. Nevasta avea pe cap un batic negru și, cum e obiceiul, servea la masă, nu mânca. Însă, la un moment dat, pe la mijlocul mesei, am văzut-o cu batic alb pe cap. Am întrebat-o de ce și-a schimbat baticul și, dacă l-a schimbat, de ce nu a luat unul negru. Și mi-a spus că așa e obiceiul, deci răspunsul standard. A rămas cu baticul alb pe cap până la sfârșitul mesei.” Trecerea văduvei tinere de la doliu negru la doliu alb în chiar ziua înmormântării și înaintea sătenilor poate fi decodată ca o trecere rapidă de la doliul mare la, ceea ce englezii numesc *half mourning*, – semi-doliu. În numele lui „așa e obiceiul”, femeia pare să-și anunțe disponibilitatea de a lua viața de la capăt. Interpretat astfel, actul tinerei văduve marchează distanțarea față de percepția tradițională a doliului.

Punând laolaltă informațiile privitoare la doliu, putem afirma că albul, mai degrabă decât negrul, a fost culoarea predominantă de doliu. Bună parte a obiceiurilor, inclusiv a celor de înmormântare sunt comune pe spații culturale vaste, adeseori extra-continentale.

*

Mai puțin frecvente astăzi, celelalte culori de doliu își au propria lor simbolică, aceea care le-a îngăduit să fie utilizate, uneori lungi perioade de timp, în diverse părți ale lumii.

Albastru. Albastrul simbolizează „the hue of heaven, which awaits the faithful departed” (nuanța raiului care îl așteaptă pe credinciosul răposat) – cf. C.C. Rolfe, *The Ancient Use of Liturgical Colours*, apud Taylor (p. 253); În unele regiuni ale lumii, preoții care luau parte la ceremonia funerară purtau și ei veșminte care semnalau funcția pe care o îndeplineau. C.C. Rolfe, în cartea mai sus amintită, afirmă că, potrivit uzanțelor vechi, *officiating priests at funerals should wear blue copes and white surplices* (preoții care oficiază serviciul funerar ar trebui să poarte veșminte albastre și stihare albe) – apud *Ibidem*.

În poemul lui Chaucer „Troilus și Cresida”, Cresida este descrisă ca purtând „widewes habit large, of Samite brown” (veșmânt larg de văduvă, din brocart brun), și mai apoi „widewe’s habit blak” (haină neagră de văduvă). În aceeași perioadă, sfârșitul secolului al XIV-lea, purtătorii de torțe la funeraliile lui Richard al II-lea erau îmbrăcați în alb, iar văduva Nain, în *Biblia lui Hookham* din 1300, poartă o glugă albastră cu căptușeală roșie (Taylor, p. 70-71, Cunnington & Lucas, p. 146, 183, 241).

Gri. Barbara Johnson, participantă la diverse ceremonii funerare, în Anglia, a notat tipul de haine purtate la fiecare ocazie, uneori și prețul plătit pentru cumpărarea materialului: „A grey figure’d stuff long sack second mourning for my grandmother, 1753. 18 yards”; Rochie lungă din material cenușiu, doliu mic pentru bunica, 1753, 16 m; „A dark Grey tabby gown, 1759, mourning for my mother” (Rochie de moar gri închis, 1759, doliu pentru mama) (p. 116); Griul, iar nu albul era și culoarea decentă a văduvelor care se recăsătoreau.

Cafeniu. În Anglia sunt dovezi că un maroniu șters a rămas o culoare de doliu în uz. „For the poor, drab, often called „sad colour” was a „practical alternative to buying black” (Pentru săraci, maronul gălbui, numit adeseori „culoare tristă”, a fost o „alternativă practică la a cumpăra negru”) (Taylor, p. 77, Cunnington & Lucas, p. 146). Aceeași Taylor semnalează că în Țările de Jos justiția a pedepsit pe imitatorii claselor de sus care își îmbrăcau servitorii la funeralii în cafeniu sau gri în loc de comunul negru (p. 111).

Purpuriu. Către sfârșitul secolului al XVI-lea, regii Franței purtau ca doliu magnifice veșminte purpurii. Se considera că nu era „potrivit” ca persoane atât de sacre să fie asociate cu funeraliile.

În 1547, la moartea lui François I, Henri al II-lea, urmașul, a asistat la serviciul religios îmbrăcat într-o mantie purpurie. Purpuriul fusese, înainte de aceasta, și culoarea imperială a Romei și a Bizanțului, purtate la diverse ocazii, iar practica a supraviețuit până aproape de epoca modernă. La moartea reginei Victoria, străzile Londrei au fost drapate în purpuriu la trecerea convoiului funerar (*Ibidem*, p. 73, 259).

Roșu. Roșul a fost și el multă vreme culoare de doliu. Încă din antichitate, roșul ca doliu la romani își poate găsi explicația în obiceiul străvechi care cerea ca femeile să-și zgârie și să-și sângereze fața, ca expresie a durerii pe care o încearcă la moartea unui om apropiat. Biserica creștină a asociat roșul cu sângele lui Christos. Modelul prim a fost preluat în timp de clasele de jos.

Ion H. Ciubotaru reține consemnarea lui Paul de Alep care, prezent la înmormântarea lui Matei Basarab, în 1654, a putut vedea cum „l-au luat de pe năsălie, l-au pus într-un sicriu îmbrăcat pe dinăuntru în roșu și l-au îngropat” (*Doliul*, p. 86). Din consemnarea lui Del Chiaro, un alt călător în Țările Române, lucrurile s-au petrecut foarte asemănător și la înmormântarea Doamnei Profira, soția lui Nicolae Alexandru Mavrocordat. În plus, în urma sicriului, domnitorul și fiul lui au mers „îmbrăcați în roșu” (*Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1976, p. 383-384, apud *Ibidem*).

Burada reține și el că în zona Hațegului, la mormântul unui flăcău, lângă cruce se împlântă o suliiță în vârful căreia „se leagă un *chișchineu* roșu, cusut frumos cu fir, în care se anină un clopoțel micuț” (p. 28), iar „Răspunsurile la Chestionarele Atlasului Etnografic Român” consemnează faptul că în satul Lățunaș, comuna Jamu Mare, Timiș, „mai demult, la tineri se punea la cap o prăjină lungă la mormânt și în vârf un steag roșu” (*Sărbători și obiceiuri*, II, p. 190).

Roșul închis a fost culoare de doliu în Italia secolului al XVI-lea, iar practica a supraviețuit în Ungaria până în secolul al XX-lea (Taylor, p. 259). Ashenburg reține că roșul este, de asemenea, culoarea de doliu a unor populații de țigani (p. 186).

Diverse combinații ale acestora. Încheierea unei perioade de doliu marchează și momentul în care, alături de negru, purtătorului îi este îngăduit să mai adauge o culoare. Uneori două sau chiar mai multe culori pot fi surprinse din primul moment al funeraliilor. Corina Nicolescu notează că o icoană din 1522, pictată la un schit din Vâlcea

și expusă astăzi la Muzeul de Artă din București, o prezintă pe prințesa Despina Milița aflată în doliu după fiul ei Theodosie (pl. 73). Prințesa poartă o rochie lungă, neagră, bordată cu blană și cămașă albă. Soția unui emigrant olandez stabilit în America, purta în 1641, la moartea acestuia, alături de diverse haine negre o rochie roșie de doliu (*Ibidem*, p. 92-93).

Era posibil ca în cadrul aceleiași culturi, în aceeași epocă, să asisti la funeralii la care participanții sunt descriși ca purtând haine de culori diferite. În timpul călătoriei în Noua Zeelandă, James Cook a putut vedea văduve maori purtând un colan din papură și pene de pasăre, ornate uneori cu ciocuri și ouă de pasăre (Ashenburg, p. 186).

Bibliografie

- Ashenburg, Katherine, *The Mourner's Dance. What we do when people die*, New York, North Point Press, A Division of Farrar, Straus and Giroux, 2002.
- Bârlea, Ovidiu, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- Burada, Teodor T., *Datinile poporului român la înmormântări*. Ediție îngrijită și prefațată de I. Oprișan, București, Editura Saeculum I. O., 2006.
- Ciubotaru, Ion. H., *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea trecere)*, Iași, Caietele Arhivei de Folclor, VII, 1986.
- Idem, *Doliul: categorii, forme de manifestare, vechime, semnificații*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, Iași, XIII, 2013, p. 67-90.
- Chiș-Șter, Ion, *Înmormântarea după datină a unui tânăr în zilele noastre*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, Cluj-Napoca, XV-XVII, 1994-1996, p. 261-285.
- Cunnington, C. W. & Lucas Catherine, *Costumes for Births, Marriages and Deaths*, London, A&C Black, 1972.
- Degan Emil V., *De la Păduri – Comitatul Hunedoara – 7. La mort. Zăcoane*, în „Familia”, nr. 39 (1903), p. 475-476.
- DLR (*Dicționarul Limbii Române*), tom. X, partea a 4-a, litera S (*Slab-Spongios*), București, Editura Academiei Române, 1992.
- Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite. Ediție îngrijită de Jordan Datcu, vol. III, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Huizinga, J., *The Waning of the Middle Ages. A Study of the Forms of Life, Thought and Art in France and the Netherlands in the XIVth and XVth Centuries*, London, Edward Arnold & Co., 1924.
- MDA (*Mic Dicționar Academic*), Vol. I, A-Me, București, Editura Academiei, 2010.
- Nicolescu, Corina, *Istoria costumului de curte în Țările Române*, București, Editura Științifică, 1970, pl. 73.
- Marian, Simion Florea, *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic comparativ. Edițiunea Academiei Române, București, Tipografia Carol Göbl, 1899.

- Idem, *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic. Edițiunea Academiei Române, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892.
- Materialuri folkloristice*, Culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățământului Public, prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, București, Tipografia Corpului Didactic, 1900.
- Păcală, Victor, *Monografia satului Rășinariu*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915.
- Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. II. *Banat, Crișana, Maramureș*, București, Editura Enciclopedică, 2002; vol. III. *Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2003; vol. IV. *Moldova*, București, Editura Enciclopedică, 2004.
- Taylor, Lou, *Mourning Dress. A Costume and Social History*, London, George Allen and Unwin, 1983.